

การพัฒนาหลักสูตร สังคมศึกษา

SOCIAL STUDIES CURRICULUM DEVELOPMENT

สุชาติพร เก่งทอง

ตำราวิชา
การพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษา
SOCIAL STUDIES CURRICULUM DEVELOPMENT

ผศ.ดร.สุทธิพร แทนทอง

สาขาวิชาสังคมศึกษา
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
2568

ผศ.ดร.สุทธิพร แทนทอง

สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2568 จำนวน 80 เล่ม

ลิขสิทธิ์ของ ผศ.ดร.สุทธิพร แทนทอง

สงวนสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537

ห้ามคัดลอกเนื้อหาก่อนได้รับอนุญาต

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหนังสือ

สุทธิพร แทนทอง

ตำราวิชาการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษา/ สุทธิพร แทนทอง. กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2568.

252 หน้า : ภาพประกอบ, ตาราง

ISBN 978-616-8338-23-0

1. หลักสูตร 2. สังคมศึกษา 3. หลักสูตรท้องถิ่น

จัดพิมพ์โดย

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300

พิมพ์ที่ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300

คำนำ

ตำราวิชาการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษา รหัสวิชา SOI3303 ได้เรียบเรียงขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2566) สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา โดยเนื้อหาในเอกสารฉบับนี้มีทั้งสิ้น 8 บท ประกอบด้วยเนื้อหาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักสูตร ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักสูตรสังคมศึกษา วิวัฒนาการหลักสูตรสังคมศึกษาของไทยและต่างประเทศ รากฐานของการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษา แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษาในระบบ นอกกระบบและตามอัธยาศัย การออกแบบและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา การนำหลักสูตรสังคมศึกษาไปใช้ และการประเมินผลหลักสูตรสังคมศึกษา ซึ่งเนื้อหาแต่ละบทนั้นจะใช้เวลาเรียนประมาณ 1-3 สัปดาห์ และแต่ละบทจะมีสรุปและคำถามท้ายบทให้นักศึกษาได้ทบทวนตนเองเพื่อให้เข้าใจเนื้อหาที่เรียนและได้ฝึกฝนการเรียนรู้ด้วยตนเอง อีกทั้งยังเป็นการประเมินความรู้ในแต่ละบทเรียนอีกด้วย

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าตำราเล่มนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้อ่าน ในการใช้เป็นคู่มือสำหรับการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษา หากมีข้อเสนอแนะใด ๆ โปรดชี้แนะเพื่อจะดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขให้เอกสารมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
สารบัญภาพ	ช
สารบัญตาราง	ซ
บทที่ 1 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักสูตร	1
1.1 ความหมายของหลักสูตร	1
1.2 ความสำคัญของหลักสูตร	2
1.3 องค์ประกอบของหลักสูตร	4
1.4 ระดับของหลักสูตร	6
1.5 ลักษณะหลักสูตรที่ดี	9
1.6 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรและการเรียนการสอน	10
บทสรุป	11
คำถามท้ายบท	12
รายการอ้างอิง	12
บทที่ 2 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักสูตรสังคมศึกษา	15
2.1 ความหมายของสังคมศึกษา	15
2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมศึกษากับสังคมศาสตร์	16
2.3 ขอบเขตเนื้อหาสังคมศึกษา	18
2.4 เป้าหมายของสังคมศึกษา	20
2.5 ลักษณะโครงสร้างหลักสูตรสังคมศึกษา	22
2.6 คุณค่าของหลักสูตรสังคมศึกษา	24
2.7 ความสำคัญของหลักสูตรสังคมศึกษา	25
บทสรุป	26
คำถามท้ายบท	27
รายการอ้างอิง	27
บทที่ 3 วิวัฒนาการหลักสูตรสังคมศึกษาของไทยและต่างประเทศ	31
3.1 วิวัฒนาการหลักสูตรสังคมศึกษาในประเทศไทย	31

3.1.1	สมัยการศึกษาอย่างไม่มีแบบแผน (ก่อนการปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5).....	31
3.1.2	สมัยการศึกษาอย่างมีแบบแผน (หลังการปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5)	35
3.2	วิวัฒนาการหลักสูตรสังคมศึกษาในต่างประเทศ.....	69
3.2.1	ยุคเริ่มต้นของการจัดการศึกษาในสหรัฐอเมริกา (ค.ศ. 1783–1898)	69
3.2.2	การสถาปนาวิชาสังคมศึกษาอย่างเป็นระบบ (ค.ศ. 1898–1929)	70
3.2.3	การขยายตัวและการโต้เถียงทางอุดมการณ์ (ค.ศ. 1929–1980s).....	70
3.2.4	การฟื้นฟูและกำหนดมาตรฐานใหม่ (ค.ศ. 1983–2005).....	71
3.2.5	ยุคมาตรฐานกลางและความหลากหลายทางสังคม (ค.ศ. 2001–ปัจจุบัน).....	71
	บทสรุป	72
	คำถามท้ายบท.....	72
	รายการอ้างอิง.....	73
บทที่ 4	รากฐานของการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษา	75
4.1	การพัฒนาหลักสูตร	76
1.1.1	ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร	76
1.1.2	กระบวนการพัฒนาหลักสูตร.....	77
1.1.3	ความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตร	78
4.2	ปรัชญาการศึกษา	79
4.2.1	ความหมายของปรัชญาและปรัชญาการศึกษา.....	79
4.2.2	ปรัชญาการศึกษากับการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษา	81
4.3	ข้อมูลพื้นฐานของการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษา.....	87
4.3.1	ด้านสังคมและวัฒนธรรม	87
4.3.2	ด้านการเมืองการปกครอง	89
4.3.3	ด้านเศรษฐกิจ.....	90
4.3.4	ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	92
	บทสรุป	93
	คำถามท้ายบท.....	94
	รายการอ้างอิง.....	94
บทที่ 5	แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษา	97
5.1	แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษาในระบบ	98

5.1.1 แนวคิดหลักสูตรอิงมาตรฐาน (standard-based curriculum).....	98
5.1.2 แนวคิดหลักสูตรฐานสมรรถนะ (competency-based curriculum).....	104
5.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย	107
5.2.1 แนวคิดหลักสูตรบูรณาการ (integrated curriculum approach)	108
5.2.2 แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning)	111
5.2.3 แนวคิดการศึกษาเชิงพื้นที่ (area-based education).....	116
5.2.4 แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ (experiential learning).....	119
บทสรุป	124
คำถามท้ายบท	124
รายการอ้างอิง.....	125
บทที่ 6 การออกแบบและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา	129
6.1 ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น.....	129
6.2 ความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่น	131
6.3 แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น	132
6.4 กระบวนการออกแบบและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา.....	136
6.4.1 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวคิดของสังัด อุทรานันท์	136
6.4.2 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวคิดของจิตพิพย์ เชื้อรัตนพงษ์	137
6.4.3 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวคิดของอุดม เขยกิจวงศ์.....	142
6.4.4 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวคิดของกองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน 144	
6.4.5 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวคิดของชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์	145
6.5 การจัดทำเอกสารหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา	147
6.5.1 องค์ประกอบของเอกสารหลักสูตร	148
6.5.2 หลักการเขียนของเอกสารหลักสูตร	150
6.6 กรณีศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา.....	151
6.6.1 หลักสูตรท้องถิ่น “ข้าวศึกษา”	151
6.6.2 หลักสูตรท้องถิ่น “สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน”	160
6.6.3 หลักสูตรท้องถิ่น “วัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนนาโค”	163
บทสรุป	166

คำถามท้ายบท.....	167
รายการอ้างอิง.....	167
บทที่ 7 การนำหลักสูตรสังคมศึกษาไปใช้.....	170
7.1 ความหมายของการนำหลักสูตรไปใช้.....	170
7.2 หลักการสำคัญในการนำหลักสูตรไปใช้.....	172
7.3 ระบบการบริหารจัดการหลักสูตร.....	173
7.4 กระบวนการนำหลักสูตรสังคมศึกษาไปใช้.....	176
7.4.1 การเตรียมการใช้หลักสูตร.....	177
7.4.2 การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร.....	179
7.4.3 การสนับสนุนและส่งเสริมการใช้หลักสูตร.....	181
7.5 บทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องในการนำหลักสูตรสังคมศึกษาไปใช้.....	183
บทสรุป.....	185
คำถามท้ายบท.....	186
รายการอ้างอิง.....	186
บทที่ 8 การประเมินหลักสูตรสังคมศึกษา.....	189
8.1 ความหมายของการประเมินหลักสูตร.....	189
8.2 จุดมุ่งหมายของการประเมินหลักสูตร.....	191
8.3 หลักการประเมินหลักสูตร.....	193
8.4 แนวทางการประเมินหลักสูตรสังคมศึกษา.....	195
8.4.1 การประเมินก่อนนำหลักสูตรไปใช้.....	196
8.4.2 การประเมินระหว่างการใช้หลักสูตร.....	198
8.4.3 การประเมินหลังการใช้หลักสูตร.....	200
8.5 รูปแบบการประเมินหลักสูตรสังคมศึกษา.....	200
8.5.1 รูปแบบการประเมินหลักสูตรตามแนววิทยาศาสตร์.....	200
8.5.2 รูปแบบการประเมินหลักสูตรตามแนวมนุษยศาสตร์.....	202
8.5.3 รูปแบบการประเมินหลักสูตรตามแนวผสมผสาน.....	205
8.6 เกณฑ์การประเมินหลักสูตรสังคมศึกษา.....	209
8.6.1 เกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์.....	209
8.6.2 เกณฑ์ทางปฏิบัติ.....	211

8.6.3 เกณฑ์ด้านความคุ้มค่า.....	212
บทสรุป.....	214
คำถามท้ายบท.....	215
รายการอ้างอิง.....	216
บรรณานุกรม.....	219
ดัชนีคำค้น.....	234
ภาคผนวก.....	236
ก. เอกสารรายละเอียดวิชา (มคอ.3).....	236
ข. ประวัติผู้เขียน.....	250

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ระดับของหลักสูตร.....	8
ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมศาสตร์และสังคมศึกษา	17
ภาพที่ 3 ขอบเขตวิชาสังคมศึกษา	19
ภาพที่ 4 ตัวอย่างโครงสร้างหลักสูตรสังคมศึกษาแบบ widening horizons approach.....	23
ภาพที่ 5 ตัวอย่างโครงสร้างหลักสูตรสังคมศึกษาแบบ Spiral Curriculum.....	23
ภาพที่ 6 แนวทางและกระบวนการพัฒนาหลักสูตร	78
ภาพที่ 7 องค์ประกอบของหลักสูตรอิงมาตรฐาน	100
ภาพที่ 8 ความสัมพันธ์เชื่อมโยงของมาตรฐานการเรียนรู้ระดับชาติกับการพัฒนาหลักสูตรในระดับ ท้องถิ่น ระดับสถานศึกษา และการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน	102
ภาพที่ 9 องค์ประกอบสำคัญของสมรรถนะ	104
ภาพที่ 10 วงจรประสบการณ์ของโคลบ.....	123
ภาพที่ 11 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของจิตทิพย์ เข็วรัตนพงษ์	141
ภาพที่ 12 ประเด็นหลักในการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น “ข้าวไทยสู่สากล”	152
ภาพที่ 13 การบริหารจัดการหลักสูตรระดับชาติ	175
ภาพที่ 14 การบริหารจัดการหลักสูตรระดับท้องถิ่น	175
ภาพที่ 15 การบริหารจัดการหลักสูตรระดับสถานศึกษา	176
ภาพที่ 16 กระบวนการนำหลักสูตรไปใช้.....	177
ภาพที่ 17 องค์ประกอบการจัดกระบวนการศึกษาของ Tyler.....	201
ภาพที่ 18 ประเภทการประเมินและประเภทการตัดสินใจใน CIPP model ของ Stufflebeam ...	207

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นเรื่องข้าวศึกษา.....	153
ตาราง 2 การจัดการเรียนรู้เชิงพื้นที่อิงหลักสูตรมาตรฐานระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน	157
ตาราง 3 โครงสร้างเนื้อหาหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โรงเรียนบ้านมาบตาพุด	162

บทที่ 1

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักสูตร

หลักสูตรมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาทุกระดับเพราะหลักสูตรเป็นตัวกำหนดทิศทางหรือแนวปฏิบัติในการจัดการศึกษา เพื่อให้สามารถศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและส่งผลให้ผู้เรียนบรรลุตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้ หลักสูตรมิได้มีองค์ความรู้ที่ตายตัว หากแต่เป็นแนวคิดที่มีความสลับซับซ้อน ลึกซึ้ง และมีพลวัตอย่างต่อเนื่องตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประชาธิปไตย และความคาดหวังที่มีต่อระบบการศึกษา การศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักสูตรจึงเป็นก้าวแรกที่สำคัญในการออกแบบและพัฒนาหลักสูตร รวมถึงการนำหลักสูตรไปใช้

ในบทนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักสูตร ประกอบด้วย ความหมายของหลักสูตร ความสำคัญของหลักสูตร องค์ประกอบของหลักสูตร ระดับของหลักสูตร รูปแบบหลักสูตร แบบอิงมาตรฐานและหลักสูตรฐานสมรรถนะ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรกับการเรียนการสอน และระบบการศึกษากับหลักสูตร

1.1 ความหมายของหลักสูตร

คำว่า หลักสูตร แปลจากคำในภาษาอังกฤษว่า curriculum ที่มาจากภาษาละตินว่า currere หมายถึง running course หรือเส้นทางที่ใช้วิ่ง ต่อมาได้นำคำศัพท์นี้มาใช้ในทางการศึกษาว่า running sequence of course or learning experience ซึ่งการเปรียบเทียบหลักสูตรกับสนามหรือเส้นทางที่ใช้วิ่งแข่ง อาจเนื่องมาจากการที่ผู้เรียนจะสำเร็จการศึกษาในระดับใดหรือหลักสูตรใดก็ตาม ผู้เรียนจะต้องเรียนและฟันฝ่าความยากของรายวิชาหรือประสบการณ์การเรียนรู้ต่าง ๆ ตามลำดับขั้นที่กำหนดไว้ในหลักสูตร เช่นเดียวกับนักวิ่งที่ต้องวิ่งแข่งและฟันฝ่าอุปสรรคเพื่อไปสู่ชัยชนะและความสำเร็จให้ได้ (สิทธิพล อาจอินทร์, 2563) อนึ่ง นักการศึกษาได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้มากมาย มีทั้งคล้ายคลึงและแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับความคิดและมุมมองหรือประสบการณ์ของบุคคลนั้นๆที่มีต่อหลักสูตร

Zais (1981 อ้างถึงใน ออมสิน จตุพร และอมรรัตน์ วัฒนาธร, 2557) ได้ทำการรวบรวมและสรุปทรรศนะของนักวิชาการด้านหลักสูตรที่ได้นิยามความหมายของหลักสูตรไว้มากมายตามกระบวนทัศน์พื้นฐานที่แต่ละคนยึดถือ และพยายามเสนอนิยามใหม่ให้มีความครอบคลุมยิ่งขึ้นโดยจัดเป็น 4 ความหมายหลัก ดังนี้

1) หลักสูตร คือ แผน (curriculum as a plan) หลักสูตรเป็นเอกสารที่กำหนดแนวปฏิบัติที่ทำให้บรรลุเป้าหมายตามหลักสูตร เน้นแนวคิดพื้นฐานเชิงพฤติกรรมนิยม (behaviorism) แนวคิดประสิทธิภาพทางสังคม (social efficiency) และการบริหารจัดการทางวิทยาศาสตร์ (scientific

management) โดยมีลำดับขั้นตอนการดำเนินงานตั้งแต่การวางแผน การนำไปใช้ และการประเมินผลอย่างเป็นระบบเช่นเดียวกับกระบวนการผลิตสินค้าในโรงงานอุตสาหกรรม

2) หลักสูตร คือ ประสบการณ์ (curriculum as experiences) เป็นประสบการณ์ทั้งในและนอกโรงเรียนตามที่กำหนดไว้แล้วเป็นส่วนสำคัญของหลักสูตร รวมถึงโปรแกรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียน หลักสูตรนี้มีแนวคิดพื้นฐานทางมนุษยนิยม (humanistic approach) ประสบการณ์นิยม (experiential approach) และธรรมชาตินิยม (naturalistic approach)

3) หลักสูตร คือ สาขาความรู้ที่ศึกษา (curriculum as a field of study) หลักสูตรลักษณะนี้เน้นความรู้ทางทฤษฎีมากกว่าการปฏิบัติหลักสูตรนี้ให้ความสำคัญกับธรรมเนียมปฏิบัติ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา สังคม รวมถึงการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของเนื้อหาสาระทางวิชาการ

4) หลักสูตร คือ เนื้อหาวิชาที่เรียน (curriculum as course content) หลักสูตรนี้เน้นรายวิชาหรือกลุ่มวิชาที่เรียน ไม่มีแนวคิดพื้นฐานใดโดยเฉพาะที่ใช้ในการอธิบายหลักสูตรนั้น

ในบริบทไทย สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2551ก) ได้นิยามว่า หลักสูตร คือ ประมวลความรู้และประสบการณ์ที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถ ทักษะ และคุณลักษณะตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐานการเรียนรู้ หลักสูตรจึงเป็นเสมือนแผนที่กำหนดทิศทางในการพัฒนาผู้เรียนไปสู่มาตรฐานการเรียนรู้ซึ่งเป็นเป้าหมาย และมีการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เพื่อให้ทราบความก้าวหน้าของผู้เรียนในการพัฒนาไปสู่มาตรฐานที่กำหนด

จึงสรุปได้ว่าหลักสูตร หมายถึง เส้นทางหรือแผนการเรียนรู้ที่ถูกกำหนดขึ้นอย่างเป็นระบบ เพื่อนำพาผู้เรียนไปสู่เป้าหมายที่คาดหวัง โดยหลักสูตรครอบคลุมได้ทั้งแผนงาน (plan) เอกสารที่ระบุวัตถุประสงค์ เนื้อหา วิธีการ และการวัดประเมินผลอย่างชัดเจนตามลำดับขั้นตอน (เน้นประสิทธิภาพและผลลัพธ์) ประสบการณ์ (experiences) การจัดกิจกรรมหรือโปรแกรมการเรียนรู้ ทั้งหมด ทั้งในและนอกห้องเรียนที่ส่งผลต่อการพัฒนาของผู้เรียน (เน้นการเติบโตของบุคคลและประสบการณ์จริง) สาขาความรู้ (field of study) เนื้อหาสาระทางวิชาการ องค์ความรู้ ทฤษฎี และมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกคัดสรรมาเพื่อการถ่ายทอด และในแง่ของจุดมุ่งหมาย หลักสูตรยังเป็นกรอบโครงสร้างที่ทำหน้าที่ควบคุม (ตามแนวคิดเชิงแผนงาน) และชี้นำ (ตามแนวคิดเชิงประสบการณ์) ให้การศึกษابรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนดไว้

1.2 ความสำคัญของหลักสูตร

หลักสูตรเป็นหัวใจของระบบการศึกษา ทำหน้าที่กำหนดทิศทางการพัฒนาผู้เรียน สะท้อนค่านิยมทางสังคม และเชื่อมโยงโรงเรียนกับเศรษฐกิจและสังคมในอนาคต (Ornstein & Hunkins, 2018; Posner, 2004) หลักสูตรไม่เพียงเป็นเอกสารกำกับการเรียนรู้ แต่เป็น ทฤษฎีปฏิบัติการ ที่แปร

แนวคิดทางการศึกษาสู่การจัดประสบการณ์จริงของผู้เรียน (Stenhouse, 1975) หลักสูตรจึงมีความสำคัญทั้งในเชิงปรัชญา นโยบาย การบริหารจัดการ และการสอนในชั้นเรียน ดังนี้

1) กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้และความสอดคล้องของระบบ (goal alignment)

หลักสูตรนิยามจุดมุ่งหมาย ผลลัพธ์การเรียนรู้ และเกณฑ์ประเมิน ซึ่งเป็นฐานสร้าง ความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง ตั้งแต่ต้นนโยบาย การสอน การประเมิน จนถึงการพัฒนาวิชาชีพครู (Tyler, 1949; Taba, 1962) เมื่อเป้าหมายชัด โรงเรียนสามารถออกแบบหน่วยการเรียนรู้ที่เชื่อมโยง มาตรฐาน สมรรถนะ และการประเมินอย่างเป็นระบบ เกิดความโปร่งใสและความรับผิดชอบเชิงคุณภาพ (Ornstein & Hunkins, 2018)

2) กำกับคุณภาพประสบการณ์ของผู้เรียน (learner experience quality)

หลักสูตรที่ดีทำให้ ประสบการณ์เรียนรู้ มีความหมาย เข้มงวด และมีความเท่าเทียม โดยคัดเลือกองค์ความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่จำเป็น พร้อมกำหนดลำดับการเรียนรู้จากง่ายสู่ซับซ้อน และเชื่อมโยงบริบทชีวิตจริง (Posner, 2004) แนวคิด หลักสูตรในฐานะกระบวนการ เชื่อว่าคุณภาพเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างครู-ผู้เรียน-เนื้อหา และการไตร่ตรองอย่างต่อเนื่อง (Stenhouse, 1975) จึงเอื้อต่อการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และการเรียนรู้ตลอดชีวิต (OECD, 2019)

3) ยกระดับวิชาชีพครูและพัฒนาความเชี่ยวชาญเชิงการสอน (teacher professionalism)

หลักสูตรทำหน้าที่เป็น กรอบวิชาชีพ ให้ครูใช้วางแผนหน่วยการสอน ออกแบบภาระงาน สร้างเกณฑ์ประเมิน และวิจัยในชั้นเรียน (Glatthorn et al., 2018) เมื่อครูมีกรอบหลักสูตรที่ชัดเจน จะสามารถตัดสินใจเชิงวิชาชีพได้อย่างมีหลักฐาน (evidence-informed) และปรับบทเรียนให้ตอบสนองความแตกต่างระหว่างผู้เรียน (Ornstein & Hunkins, 2018) นอกจากนี้ การพัฒนาหลักสูตรเชิงมีส่วนร่วมยังทำให้ครูเป็น ผู้ออกแบบการเรียนรู้ ไม่ใช่เพียงผู้ถ่ายทอด (Stenhouse, 1975)

4) สร้างกลไกประกันคุณภาพและความรับผิดชอบต่อสาธารณะ (quality and accountability)

หลักสูตรเป็นเครื่องมือหลักของระบบประกันคุณภาพ เพราะนิยามมาตรฐาน ผลลัพธ์การเรียนรู้ และหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ตรวจสอบได้ (Glatthorn et al., 2018) การมีตัวชี้วัดและเกณฑ์ประเมินในหลักสูตรทำให้สถานศึกษาติดตามความก้าวหน้า แก้ปัญหาเชิงระบบ และสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมได้อย่างชัดเจน (Ornstein & Hunkins, 2018)

5) ขับเคลื่อนการพัฒนาทุนมนุษย์และความสามารถในการแข่งขัน (human capital and competitiveness)

ในระดับมหภาค หลักสูตรเป็นกลไกเชื่อมโยงการศึกษาเข้ากับนโยบายพัฒนาประเทศ โดยพัฒนาสมรรถนะข้ามสาขา เช่น การแก้ปัญหาซับซ้อน จริยธรรมดิจิทัล ความเป็นพลเมือง และสมรรถนะการทำงานในโลกที่เปลี่ยนเร็ว (OECD, 2019) เอกสารกรอบสากลเสนอให้หลักสูตรมุ่ง

สมรรถนะและค่านิยมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อเตรียมคนรุ่นใหม่ให้รับมือความท้าทายเชิงสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม (UNESCO, 2015)

6) อารมณ์อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และค่านิยมสาธารณะ (cultural and civic purposes)

หลักสูตรคิดสรร ความรู้สำคัญ ที่สังคมเห็นพ้องว่าเยาวชนควรเข้าถึง พร้อมปลูกฝังคุณค่า ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (Tyler, 1949; Stenhouse, 1975) ในบริบทไทย หลักสูตรแกนกลางระดับชาติทำหน้าที่หล่อหลอมคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และความเป็นไทยควบคู่สมรรถนะสากล เพื่อความเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง (สำนักวิชาการและมาตรฐาน การศึกษา, 2551)

7) เป็นแพลตฟอร์มของนวัตกรรมการสอนและการประเมิน (innovation platform)

หลักสูตรร่วมสมัยไม่เพียงกำหนด จะสอนอะไร แต่ยังชี้แนวทาง จะเรียนรู้อย่างไร ผ่านการเรียนรู้เชิงรุก การบูรณาการข้ามวิชา โครงการฐานปัญหา และการประเมินเพื่อพัฒนา (formative assessment) ทำให้โรงเรียนทดลองนวัตกรรมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน (Glatthorn et al., 2018; Ornstein & Hunkins, 2018)

8) เอื้อต่อความเสมอภาคและความยุติธรรมทางการศึกษา (equity and inclusion)

เมื่อหลักสูตรกำหนดมาตรฐานร่วมที่ยืดหยุ่นและเน้นสมรรถนะ จะช่วยลดช่องว่างระหว่าง โรงเรียนและกลุ่มผู้เรียน โดยเปิดโอกาสให้ปรับการสอน การประเมิน และทรัพยากรให้เหมาะสมกับความแตกต่างส่วนบุคคลและชุมชน (UNESCO, 2015; OECD, 2019) ความชัดเจนของหลักสูตรยัง ทำให้ผู้ปกครองและสาธารณชนตรวจสอบได้ เพิ่มพลังชุมชนในการสนับสนุนการเรียนรู้

สรุปได้ว่าหลักสูตรเป็น โครงสร้างพื้นฐานเชิงความรู้ ของระบบการศึกษา มีความสำคัญในการกำหนดทิศทาง พัฒนาคุณภาพ และเชื่อมโยงโรงเรียนกับสังคมและอนาคต หากออกแบบและขับเคลื่อนบนฐานหลักฐานและการมีส่วนร่วม จะยกระดับผลลัพธ์ผู้เรียน เสริมความเป็นธรรม และเพิ่มขีดความสามารถของประเทศ

1.3 องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตรเป็นโครงสร้างสำคัญที่สะท้อนแนวคิดทางการศึกษา ปรัชญา และ จุดมุ่งหมายของระบบการเรียนรู้ในแต่ละยุค การทำความเข้าใจองค์ประกอบเหล่านี้ช่วยให้สามารถ ออกแบบหลักสูตรอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การกำหนดเป้าหมายจนถึงการประเมินผล เพื่อให้หลักสูตร ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Ornstein & Hunkins, 2018; Print, 1993)

1) แนวคิดหลักสูตรเชิงเหตุผลเชิงเส้น (linear rational model) หรือหลักการและเหตุผล ของ Ralph W. Tyler (Tyler's rationale)

Ralph W. Tyler ถือเป็นนักหลักสูตรคนสำคัญที่วางรากฐานการออกแบบหลักสูตรเชิงระบบ โดยเสนอ แบบจำลองสี่องค์ประกอบ (four basic questions) ซึ่งเป็นกรอบคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง (Tyler, 1949) ได้แก่

- จุดมุ่งหมายทางการศึกษา (educational objectives)
- ประสบการณ์การเรียนรู้ (learning experiences)
- การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ (organization of learning experiences)
- การประเมินผล (evaluation)

Tyler (1949) มองว่าหลักสูตรคือ แผนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนตามเป้าหมายที่กำหนด การเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์จุดมุ่งหมาย ทำให้หลักสูตรมีทิศทางชัดเจนและสามารถเชื่อมโยงทุกองค์ประกอบเข้าด้วยกันอย่างมีตรรกะ

2) แนวคิดหลักสูตรจากฐานห้องเรียนสู่ระบบ (grassroots model) ของ Hilda Taba

Hilda Taba ได้ขยายแนวคิดของ Tyler โดยเน้นให้ครูเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร (teacher as curriculum developer) และเสนอกระบวนการพัฒนาหลักสูตร 7 ขั้นตอน ได้แก่ การวิเคราะห์ความต้องการ การกำหนดจุดมุ่งหมาย การเลือกเนื้อหา การจัดลำดับเนื้อหา การเลือกประสบการณ์เรียนรู้ การจัดลำดับประสบการณ์ และการประเมินผล (Taba, 1962) เธอมองว่า องค์ประกอบของหลักสูตรไม่ควรถูกกำหนดจากบนลงล่าง แต่ควรพัฒนาจากบริบทของผู้เรียนและห้องเรียนจริง ซึ่งจะทำให้หลักสูตรมีชีวิตและสามารถปรับให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงได้

3) แนวคิดระบบองค์ประกอบหลักสูตร (curriculum system model) ของ George A. Beauchamp

Beauchamp (1981) มองหลักสูตรในฐานะ ระบบองค์ประกอบ ที่ต้องมีความสัมพันธ์กัน โดยเสนอว่าหลักสูตรประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่

- ปรัชญาและจุดมุ่งหมายทางการศึกษา (philosophy and goals)
- เนื้อหาและประสบการณ์การเรียนรู้ (content and learning experiences)
- วิธีการสอนและกลยุทธ์การจัดการเรียนรู้ (teaching strategies)
- การประเมินผลและการปรับปรุง (evaluation and revision)
- กระบวนการบริหารจัดการหลักสูตร (administration and implementation)

Beauchamp (1981) เน้นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้งหมดในเชิงระบบ (systemic interdependence) กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งหมด ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวทาง curriculum as a system ที่มุ่งเน้นความสมดุลระหว่างแนวคิดเชิงปรัชญาและการบริหารจัดการเชิงนโยบาย

4) แนวคิดมิติองค์ประกอบเชิงบูรณาการของ Allan C. Ornstein and Francis P. Hunkins

Ornstein and Hunkins (2018) ได้นำเสนอกรอบคิดร่วมสมัย โดยมองหลักสูตรในมิติสองชั้น ได้แก่ มิติองค์ประกอบเชิงโครงสร้าง (structural components) และ มิติองค์ประกอบเชิงกระบวนการ (process components)

องค์ประกอบเชิงโครงสร้าง ได้แก่ จุดมุ่งหมาย เนื้อหา ประสบการณ์การเรียนรู้ และการประเมินผล ส่วนองค์ประกอบเชิงกระบวนการประกอบด้วย การวางแผน การจัดการ การนำไปใช้ และการประเมินปรับปรุง (Ornstein & Hunkins, 2018)

นอกจากนี้ Ornstein and Hunkins (2018) ยังชี้ว่าการพัฒนาหลักสูตรที่มีคุณภาพต้องคำนึงถึง บริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจ เพื่อให้หลักสูตรตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกและความต้องการของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

5) แนวคิดความสัมพันธ์เชิงพลวัตขององค์ประกอบของ Murray Print

Print (1993) เสนอว่าองค์ประกอบหลักสูตรควรเข้าใจในฐานะ วงจรพลวัต ที่ประกอบด้วย จุดมุ่งหมาย เนื้อหา วิธีการเรียนรู้ และการประเมิน โดยแต่ละองค์ประกอบสามารถย้อนกลับมาเป็นปัจจัยในการปรับปรุงอีกส่วนหนึ่งได้ เขาย้ำว่าไม่มีองค์ประกอบใดเป็นศูนย์กลางเพียงหนึ่งเดียว แต่ทั้งหมดต้องทำงานสอดประสานกันในเชิงระบบ

จะเห็นว่าองค์ประกอบของหลักสูตรพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากแนวคิดเชิงโครงสร้างสู่เชิงระบบ และจากแนวคิดเชิงเหตุผลสู่แนวคิดเชิงบริบท การเข้าใจองค์ประกอบของหลักสูตรตามนักคิดสำคัญเหล่านี้ช่วยให้การออกแบบและพัฒนาหลักสูตรในปัจจุบันมีความยืดหยุ่น สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และตอบสนองต่อสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจากแนวคิดของนักหลักสูตรเกี่ยวกับองค์ประกอบของหลักสูตรข้างต้นสามารถสังเคราะห์ห้ององค์ประกอบหลัก ได้แก่ จุดมุ่งหมายและสมรรถนะที่คาดหวัง เนื้อหาและประสบการณ์การเรียนรู้ กระบวนการจัดการเรียนรู้ และการประเมินผลและการปรับปรุง

1.4 ระดับของหลักสูตร

หลักสูตรการศึกษาในแต่ละประเทศมักมีการจัดทำในหลายระดับ เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างนโยบายการศึกษากับการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนอย่างเป็นระบบ (Ornstein & Hunkins, 2018) การจัดระดับของหลักสูตรช่วยให้สามารถกำหนดเป้าหมายทางการศึกษาให้สอดคล้องกันตั้งแต่ระดับชาติถึงระดับห้องเรียน และเอื้อต่อการปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่นและความแตกต่างของผู้เรียน (Print, 1993; Beauchamp, 1981) โดยทั่วไปแล้ว ระดับของหลักสูตรประกอบด้วย 4 ระดับหลัก ได้แก่ ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ระดับสถานศึกษา และระดับชั้นเรียน (สิทธิพล อัจฉรินทร์, 2563)

1) หลักสูตรระดับชาติ (national curriculum)

หลักสูตรระดับชาติเป็นเอกสารกลางที่กำหนดโดยรัฐหรือหน่วยงานระดับชาติ เพื่อใช้เป็นกรอบทิศทางในการพัฒนาการศึกษาทั้งระบบ (Tyler, 1949; Ornstein & Hunkins, 2018) มีลักษณะเป็นมาตรฐานกลางที่ระบุ เป้าหมายทางการศึกษา สมรรถนะหลัก เนื้อหาหลัก และเกณฑ์การประเมินผล ซึ่งทุกโรงเรียนต้องยึดถือเป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้

หลักสูตรระดับชาติทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงนโยบายที่สร้างความเป็นเอกภาพทางการศึกษา และรักษามาตรฐานคุณภาพผู้เรียนทั่วประเทศ (UNESCO, 2015) ขณะเดียวกันยังสะท้อนปรัชญา ค่านิยม และเป้าหมายการพัฒนาประเทศ เช่น การสร้างความเป็นพลเมืองที่ดี หรือการเตรียมคนสู่ศตวรรษที่ 21

ตัวอย่างเช่น ในประเทศไทยหลักสูตรระดับชาติ คือ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่กำหนดโครงสร้างรายวิชา ผลการเรียนรู้ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับสถานศึกษาทั่วประเทศ (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2551)

2) หลักสูตรระดับท้องถิ่น (local curriculum)

หลักสูตรระดับท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่จัดทำโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือเครือข่ายสถานศึกษาในพื้นที่ เพื่อให้เนื้อหาการเรียนรู้อัดคล้องกับบริบททางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของชุมชน (Taba, 1962; Print, 1993) ลักษณะสำคัญคือการเปิดโอกาสให้ชุมชน ครู และผู้เรียนมีส่วนร่วมในการออกแบบหน่วยการเรียนรู้ เพื่อให้การศึกษามีความหมายและเป็นประโยชน์ต่อชีวิตจริงของผู้เรียนในพื้นที่นั้น ๆ

หลักสูตรระดับท้องถิ่นช่วย เชื่อมโยงการศึกษาเข้ากับการพัฒนาท้องถิ่น สร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ และเพิ่มโอกาสในการเรียนรู้จากทรัพยากรในชุมชน (Ornstein & Hunkins, 2018) นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษา เพราะช่วยให้พื้นที่ต่าง ๆ สามารถพัฒนาหลักสูตรให้ตอบสนองบริบทเฉพาะได้

ตัวอย่างเช่น หลักสูตรท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่ว่าด้วยภูมิปัญญาล้านนา หรือ หลักสูตรการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งจัดทำโดยสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น

3) หลักสูตรระดับสถานศึกษา (school-based curriculum)

หลักสูตรระดับสถานศึกษาเป็นการปรับประยุกต์หลักสูตรระดับชาติและท้องถิ่นให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน เช่น ทรัพยากรครู ผู้เรียน และชุมชนรอบข้าง (Beauchamp, 1981; Glatthorn et al., 2018) โรงเรียนจะมีคณะกรรมการหลักสูตรและครูผู้สอนร่วมกันออกแบบหน่วยการเรียนรู้รายวิชา กำหนดผลการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้

หลักสูตรระดับสถานศึกษาเป็นกลไกแห่งความยืดหยุ่นและความรับผิดชอบเชิงวิชาชีพของครู (Stenhouse, 1975) เพราะเปิดโอกาสให้ครูสามารถปรับเนื้อหา วิธีการสอน และการประเมินให้

เหมาะกับผู้เรียนแต่ละกลุ่มได้ อีกทั้งยังช่วยให้โรงเรียนสามารถแสดงอัตลักษณ์และจุดเน้นเฉพาะของตน เช่น โรงเรียนวิทยาศาสตร์ โรงเรียนศิลปวัฒนธรรม หรือโรงเรียนพหุภาษา

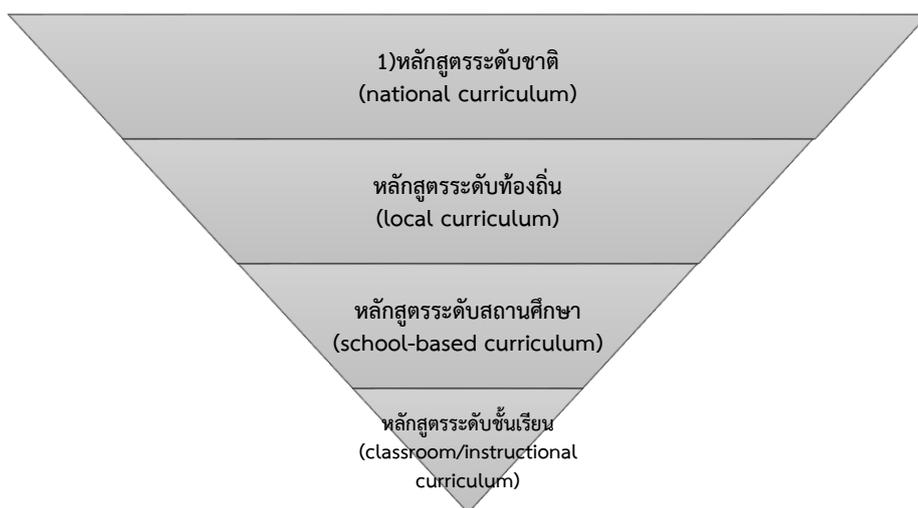
ตัวอย่างเช่น หลักสูตรสถานศึกษาโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน ที่เน้นสมรรถนะผู้เรียนด้านนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ หรือ หลักสูตรสถานศึกษาโรงเรียนสุนทรวิद्या ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการและจิตอาสา

4) หลักสูตรระดับชั้นเรียน (classroom or instructional curriculum)

หลักสูตรระดับชั้นเรียนคือการแปลงหลักสูตรสถานศึกษาให้เป็นแผนการจัดการเรียนรู้รายหน่วยหรือรายบทเรียน (lesson plan/unit plan) ซึ่งเป็นระดับปฏิบัติการโดยตรงของครูในชั้นเรียน (Print, 1993; Ornstein & Hunkins, 2018) ประกอบด้วยจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม สารการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ และวิธีการประเมินผล

ระดับนี้เป็นระดับที่ หลักสูตรเกิดขึ้นจริง (enacted curriculum) เพราะเป็นจุดที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับเนื้อหาและประสบการณ์การเรียนรู้โดยตรง (Stenhouse, 1975) การออกแบบหลักสูตรระดับชั้นเรียนอย่างมีคุณภาพช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย ตอบสนองต่อความแตกต่างของผู้เรียน และสะท้อนแนวทางการเรียนรู้เชิงรุกในศตวรรษที่ 21

ตัวอย่างเช่น แผนการสอนรายวิชา สังคมศึกษา เรื่องการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ที่ครูออกแบบให้ผู้เรียนทำโครงการศึกษาชุมชนเพื่อวิเคราะห์สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมในพื้นที่ตนเอง

ภาพที่ 1 ระดับของหลักสูตร

จะเห็นว่าหลักสูตรทุกระดับทำงานเชื่อมโยงกันในเชิงระบบ จากระดับนโยบายสู่ระดับปฏิบัติการ (ดังภาพ) เพื่อให้การจัดการศึกษามีความสอดคล้องและยืดหยุ่น หลักสูตรระดับชาติสร้างกรอบมาตรฐาน หลักสูตรท้องถิ่นเชื่อมโยงกับบริบทชุมชน หลักสูตรสถานศึกษาปรับใช้ให้เหมาะกับบริบทของโรงเรียน และหลักสูตรระดับชั้นเรียนเป็นการแปลงแนวคิดสู่การปฏิบัติจริงในกระบวนการ

เรียนรู้ การทำงานร่วมกันของทั้งสี่ระดับจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของคุณภาพการศึกษาในระบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต

1.5 ลักษณะหลักสูตรที่ดี

สิทธิพล อาจอินทร์ (2563) สังเคราะห์แนวทางการพิจารณาว่าหลักสูตรที่ดีไว้ดังนี้

1) เป็นหลักสูตรที่มาจากการดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอน เป็นระบบและถูกต้องตามกระบวนการพัฒนาหลักสูตร

2) เป็นหลักสูตรที่ได้มาจากแนวคิดของบุคคลหลายฝ่ายในรูปคณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร

3) เป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญ เช่น ปรัชญาการศึกษา สังคมและวัฒนธรรม จิตวิทยา ธรรมชาติของความรู้ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

4) เป็นหลักสูตรที่มีวิธีการกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร การเลือกและจัดเนื้อหาสาระ การกำหนดแนวการจัดการเรียนการสอน และกำหนดวิธีการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่ถูกต้องตามหลักเกณฑ์และกระบวนการพัฒนาหลักสูตร

5) เป็นหลักสูตรที่ตรงตามความมุ่งหมายของการศึกษาของชาติ และเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เป้าหมายทางการศึกษาบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

6) เป็นหลักสูตรที่กำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรไว้อย่างชัดเจน เข้าใจง่าย และนำไปใช้ได้ดีในสถานการณ์จริง

7) เป็นหลักสูตรที่มีความทันสมัย มีความเหมาะสมกับช่วงเวลา เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริงในการดำรงชีวิตประจำวัน

8) เป็นหลักสูตรที่มีความสอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิตของผู้เรียนและผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

9) เป็นหลักสูตรที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ มีเนื้อหาสาระ และวิธีการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับธรรมชาติและความต้องการของผู้เรียน

10) เป็นหลักสูตรที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเลือกเรียนได้ตามความถนัดและความสนใจ

11) เป็นหลักสูตรที่มีความยืดหยุ่น สามารถนำไปปรับใช้ในการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับบริบทและสภาพการดำรงชีวิตของผู้เรียน

12) เป็นหลักสูตรที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ทักษะกระบวนการ และเจตคติ มีความเจริญงอกงามในทุกด้าน รวมทั้งพัฒนากระบวนการคิด และการแก้ปัญหาของผู้เรียน

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า หลักสูตรที่ดีจะต้องมีกระบวนการพัฒนาที่เป็นระบบและถูกต้องตามกระบวนการพัฒนาหลักสูตร โดยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรมีความทันสมัย เหมาะสมกับช่วงเวลา มีความสอดคล้องกับบริบทของสังคมและความต้องการของผู้เรียน องค์ประกอบของหลักสูตรมีความชัดเจนและสอดคล้องกัน สามารถนำไปใช้ได้ดีในสถานการณ์จริง และสามารถพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านความรู้ ทักษะกระบวนการ และเจตคติ รวมทั้งผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

1.6 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรและการเรียนการสอน

หลักสูตรและการเรียนการสอน (curriculum and instruction) มีความสัมพันธ์กัน ไม่สามารถแยกออกจากกัน เพราะต่างมีความสำคัญเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เปรียบได้กับเหรียญเงินตราที่ต้องมีด้านหัวและด้านก้อย จึงจะทำให้มันมีความสมบูรณ์และมีคุณค่า สามารถใช้ซื้อสิ่งของได้ (สิทธิพล อัจฉินทร์, 2563) ในกระบวนการจัดการศึกษา หลักสูตร คือ แผนหรือกรอบแนวทางที่กำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหา ประสบการณ์การเรียนรู้ และการประเมินผลเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ (Tyler, 1949; Taba, 1962) ส่วนการเรียนการสอน คือ กระบวนการจัดกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตามที่หลักสูตรกำหนด (Ornstein & Hunkins, 2018) ดังนั้นหลักสูตรจึงเป็น แผน ส่วนการเรียนการสอนเป็น การปฏิบัติ ที่นำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติจริง (Beauchamp, 1981) ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรและการเรียนการสอนมีดังนี้

1) หลักสูตรเป็นกรอบแนวทางการจัดการเรียนการสอน

หลักสูตรทำหน้าที่เป็นกรอบหรือแนวทางในการจัดการเรียนรู้ที่ช่วยกำหนดว่าผู้สอนควรจัดกิจกรรมอย่างไรเพื่อให้บรรลุผลตามจุดมุ่งหมายการศึกษา (Print, 1993) กล่าวคือ หลักสูตรเป็นเอกสารที่กำหนด สิ่งที่ควรสอน และ สิ่งที่ผู้เรียนควรเรียนรู้ ส่วนการเรียนการสอนคือ วิธีการที่ครูใช้สอน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น (Ornstein & Hunkins, 2018) การเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพจึงต้องสอดคล้องกับเป้าหมาย เนื้อหา และแนวทางการประเมินที่กำหนดไว้ในหลักสูตรอย่างต่อเนื่อง

2) การเรียนการสอนเป็นการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติ

การเรียนการสอนถือเป็นขั้นตอนการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติจริงในห้องเรียน (curriculum implementation) ซึ่งเป็นการแปลง แนวคิดเชิงนโยบาย ให้กลายเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ (Marsh & Willis, 2007) หากหลักสูตรเปรียบเหมือนแผนที่ การเรียนการสอนก็เปรียบได้กับการเดินทางตามเส้นทางนั้น ครูผู้สอนจึงมีบทบาทสำคัญในการตีความหลักสูตรและออกแบบกระบวนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนและบริบทของชั้นเรียน (Taba, 1962)

3) ความสัมพันธ์เชิงระบบระหว่างหลักสูตรและการเรียนการสอน

ในมุมมองของระบบ (system perspective) หลักสูตรและการเรียนการสอนมีความสัมพันธ์ในลักษณะ บ้อนกลับ (feedback system) กล่าวคือ การเรียนการสอนเป็นการดำเนินงานตาม

หลักสูตร แต่ผลลัพธ์จากการเรียนการสอน (เช่น ผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน หรือข้อมูลการประเมิน) จะถูกนำกลับมาใช้ในการปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมยิ่งขึ้น (Ornstein & Hunkins, 2018) กระบวนการนี้ทำให้การพัฒนาหลักสูตรเป็นวงจรต่อเนื่อง (curriculum cycle) ที่ประกอบด้วยการออกแบบ การปฏิบัติ และการประเมินผล

4) ความสัมพันธ์ในมิติของผู้สอนและผู้เรียน

ความสัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรและการเรียนการสอนยังปรากฏในมิติของ บทบาทผู้สอนและผู้เรียนด้วยโดยหลักสูตรสมัยใหม่ เช่น หลักสูตรฐานสมรรถนะ (competency-based curriculum) หรือหลักสูตรอิงมาตรฐาน (standards-based curriculum) เน้นให้ครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) และผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ (learner-centered) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการเรียนการสอนต้องปรับเปลี่ยนตามแนวคิดและจุดเน้นของหลักสูตร (Mulder, 2017; Ornstein & Hunkins, 2018)

กล่าวโดยสรุป หลักสูตรและการเรียนการสอนเป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออก หากหลักสูตรขาดการนำไปปฏิบัติที่เหมาะสม ย่อมไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์การศึกษาได้ในทางกลับกัน หากการเรียนการสอนไม่อิงกับหลักสูตร ก็จะทำให้คุณภาพของผู้เรียนไม่เป็นไปตามมาตรฐานที่คาดหวัง ดังนั้น การประสานความสัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรและการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบจึงเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน

บทสรุป

หลักสูตร คือ เส้นทางหรือแผนการเรียนรู้ที่กำหนดอย่างเป็นระบบเพื่อพาผู้เรียนไปสู่ผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ ครอบคลุม 4 มุมมองหลัก ได้แก่ หลักสูตรในฐานะแผน (plan) หลักสูตรในฐานะประสบการณ์ (experiences) หลักสูตรในฐานะสาขาวิชาศึกษา (field of study) และหลักสูตรในฐานะเนื้อหาวิชา (course content) ซึ่งสะท้อนฐานคิดที่ต่างกันตั้งแต่พฤติกรรมนิยม มนุษยนิยม ไปจนถึงธรรมชาตินิยม หลักสูตรจึงทำหน้าที่สำคัญเป็นทฤษฎีปฏิบัติการเชื่อมโยงนโยบายสู่ห้องเรียน สร้างความสอดคล้องของระบบ (เป้าหมาย การสอน และการประเมิน) ยกระดับคุณภาพประสบการณ์เรียนรู้ เสริมวิชาชีพครู สร้างกลไกประกันคุณภาพ ขับเคลื่อนทุนมนุษย์/ความสามารถในการแข่งขัน อารมณ์ลักษณะและความเป็นพลเมือง เปิดพื้นที่นวัตกรรม และส่งเสริมความเสมอภาค แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของหลักสูตรมีผู้เสนอไว้หลากหลายเช่นกัน แต่สามารถสังเคราะห์ได้ว่าองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ได้แก่ จุดมุ่งหมาย เนื้อหา กระบวนการจัดการเรียนการสอน และการประเมินผล

หลักสูตรสามารถแบ่งตามระดับของหลักสูตรได้ 4 ระดับ ได้แก่ หลักสูตรระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ระดับสถานศึกษา และระดับชั้นเรียน ซึ่งเชื่อมโยงกันทั้งหมด คือระดับชาติกำหนดมาตรฐาน

กลาง ระดับท้องถิ่นเชื่อมบริบทชุมชนมีส่วนร่วม ระดับสถานศึกษาปรับใช้ให้สอดคล้องทรัพยากร และอัตลักษณ์โรงเรียน และระดับชั้นเรียนคือการแปลงทุนทางหลักสูตรสู่การเรียนรู้จริง

หลักสูตรกับการเรียนการสอนนั้นสัมพันธ์กัน โดยหลักสูตรคือ แผน ส่วนการสอนคือ การนำไปใช้ ข้อมูลผลลัพธ์และการประเมินในชั้นเรียนสะท้อนไปสู่การปรับปรุงหลักสูตร เกิดวงจรพัฒนาเชิงระบบ และยังสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียนด้วย

คำถามท้ายบท

1. จงอธิบายความหมายของ หลักสูตร ตาม 4 มุมมองหลัก (plan, experiences, field of study, course content) พร้อมยกตัวอย่างประกอบสั้น ๆ เพื่อแสดงความเข้าใจในแต่ละมุมมอง
2. แบบจำลอง Tyler's rationale ว่ามีองค์ประกอบใดบ้าง และเพราะเหตุใดจึงถือเป็นรากฐานของการออกแบบหลักสูตรเชิงระบบ
3. แนวคิดสำคัญของ Hilda Taba ที่เน้น ครูเป็นผู้พัฒนาหลักสูตร มีความสำคัญต่อการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาอย่างไร
4. หลักสูตรอิงมาตรฐานกับหลักสูตรฐานสมรรถนะมีความแตกต่างกันในด้านจุดมุ่งหมาย วิธีการจัดการเรียนรู้ และการประเมินผลอย่างไร
5. หลักสูตรและการเรียนการสอนสัมพันธ์กันอย่างไร อธิบายและยกตัวอย่างให้เห็นว่าทั้งสองมีอิทธิพลซึ่งกันและกันอย่างไรในทางปฏิบัติ
6. การจัดระดับหลักสูตรทั้ง 4 ระดับ (ชาติ ท้องถิ่น สถานศึกษา และชั้นเรียน) ส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียนอย่างไร

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2551ก). *นิยามศัพท์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน*.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

_____. (2551ข). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

_____. (2553). *แนวทางการบริหารจัดการหลักสูตรตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

_____. (2560). *ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ (ฉบับปรับปรุง 2560) ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

สิทธิพล อัจฉินทร์. (2563). *การพัฒนาหลักสูตร* (พิมพ์ครั้งที่ 5). มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อมลสิน จตุพร และอมรรัตน์ วัฒนาร. (2557). หลักสูตรที่เน้นผลลัพธ์เป็นฐาน: การวิเคราะห์หาทฤษฎีหลักสูตรโดยใช้กระบวนการทัศน์ยุคหลังสมัยใหม่. *วารสารครุศาสตร์*, 52(4), 171-184.

ภาษาอังกฤษ

Beauchamp, G. A. (1981). *Curriculum theory* (4th ed.). Wilmette, IL: Kagg Press.

Glatthorn, A. A., Boschee, F., Whitehead, B. M., & Boschee, B. F. (2018). *Curriculum leadership: Strategies for development and implementation* (5th ed.). SAGE.

Mulder, M. (2017). *Competence-based vocational and professional education: Bridging the worlds of work and education*. Springer.

OECD. (2019). *OECD learning compass 2030: A series of concept notes*. OECD Publishing.

Ornstein, A. C., & Hunkins, F. P. (2018). *Curriculum: Foundations, principles, and issues* (7th ed.). Pearson.

Print, M. (1993). *Curriculum development and design* (2nd ed.). Allen & Unwin.

Posner, G. J. (2004). *Analyzing the curriculum* (3rd ed.). McGraw-Hill.

Stenhouse, L. (1975). *An introduction to curriculum research and development*. Heinemann.

Taba, H. (1962). *Curriculum development: Theory and practice*. Harcourt, Brace & World.

Tyler, R. W. (1949). *Basic principles of curriculum and instruction*. University of Chicago Press.

UNESCO. (2021). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. UNESCO Publishing.

_____. (2015). *Rethinking education: Towards a global common good?* UNESCO Publishing.

UNESCO Institute for Lifelong Learning (UIL). (2024). *Recognition, validation and accreditation (RVA) of non-formal and informal learning*. Retrieved November

8, 2025 from <https://www.uil.unesco.org/en/lifelong-learning/recognition-validation-accreditation>

_____. (2022). *Enhancing non-formal and informal learning opportunities*. Lifelong Learning Policy Toolkit. Retrieved November 8, 2025 from <https://lifelonglearning-toolkit.uil.unesco.org/en/node/189>